

що собівартість є однією з ключових категорій сучасного сільськогосподарського виробництва. Така важливість пов'язана з витратами на виробництво, що корелюються з ціною продукції на ринку. Відповідно зростання собівартості призводить до зростання ціни і як наслідок до втрати попиту і збитків. Аналіз собівартості в сільсько-

сподарських підприємствах області за останнє десятиріччя показав зміну як в структурі так і в динаміці. В своїх подальших дослідженнях ми спробуємо провести факторний аналіз впливу різних чинників на зміну собівартості, а також подальшу залежність між обсягами споживання та витратами виробництва.

Список використаної літератури

1. Бурик А. Ф. Синтез обліку та планування в аграрних формуваннях / А. Ф. Бурик, О. М. Світовий, Д. В. Дерев'янюк // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 92–97.
2. Охрименко І.В. Инновационные подходы к измерению затрат и исчислению себестоимости в сельскохозяйственных предприятиях / И.В.Охрименко // Научно-инновационная деятельность в агропромышленном комплексе. – Минск: БГАТУ, 2008. – С. 151-152.
3. Охрименко І.В. Удосконалення методики визначення собівартості / І.В.Охрименко // [Збірник наукових праць ПДАТУ. У трьох томах. Т.3.]. – Кам'янець-Подільський. – 2008. – Вип. 16. – С. 429-431.
4. Світовий О. М. Основні чинники формування виробничих витрат у рослинництві в ринкових умовах / О. М. Світовий // Вісник Сумського НАУ. – 2007. – № 6–7 (26–27). – С. 302–306.
5. Статистичний щорічник Сумської області за 2011 р.: Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Сумській області / за ред. Л.І.Олехнович. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2012. – 652 с.
6. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства : навч. посібник. – К. : Центр навч. літ-ри, 2002. – 655 с.

В статье автор рассматривает основные подходы к классификации затрат и сущности категории «себестоимость». Также проведен статистический анализ основных показателей структуры себестоимости и издержек производства сельскохозяйственной продукции в Сумской области.

Ключевые слова: себестоимость, затраты, сельскохозяйственное предприятие, структура себестоимости, животноводство, растениеводство.

In this article the author examines the main approaches to the classification of expenditure and the nature category "cost." Also conducted a statistical analysis of the main indicators of the cost structure and the cost of agricultural production in the Sumy region.

Keywords: cost, agricultural enterprise, cost structure, livestock, crop production.

Дата надходження до редакції: 07.05.2013

Резензент: д.е.н., доцент Славкова О.П.

УДК 338.439.5/52

НЕДОЛІКИ ТА ПЕРЕВАГИ РОЗВИТКУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

М. О. Лищенко, к.е.н, доцент, Сумський національний аграрний університет

В статті розглянуто основні тенденції розвитку ринку сільськогосподарської продукції, зроблено моніторинг аналізу розвитку ринку сільськогосподарської продукції та порівняльний аналіз аграрного ринку в розрізі областей та з країнами світу. Вказано подальші шляхи розвитку ринку сільськогосподарської продукції.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Прагнення України до інтеграції у світове господарство передбачає реформування всіх сфер народного господарства включно з АПК країни. Занепад сільського господарства не тільки стримує розвиток інших секторів аграрно-продовольчої системи України, а й залишається однією зі сфер найбільшого розміщення і вкладення обмежених господарських ресурсів. Від розвитку агропромислового виробництва залежить продовольча безпека держави, а рівень і якість забезпечення населення продуктами хар-

чування безпосередньо впливають на соціальне становище у суспільстві та здоров'я нації загалом.

У процесі поглиблення економічних реформ перед Україною постає багато завдань, одними з яких є інноваційне оновлення окремих галузей та посилення впливу нашої держави в світі. Цього можна досягти шляхом використання переваг національних галузевої спеціалізації при вивченні особливостей розвитку світогосподарських процесів і при врахуванні зазначеного в господарській політиці держави.

Аграрний сектор є невід'ємною складовою економіки держави. При цьому він може бути одним із пріоритетних векторів господарської та державної політики для посилення впливу України у світі. Це зумовлено наступними головними факторами: внутрішніми — родючими землями й сприятливим кліматом, зовнішніми — збільшенням населення та зменшенням кількості оброблюваних земель у світі.

На фоні небезпеки продовольчої світової кризи наша держава має певні конкурентні переваги перед виробниками агропромислової продукції інших країн. У зв'язку з цим важливим є спрямування політики на вдосконалення організації управління аграрним сектором і на створення умов для здійснення його технологічного забезпечення. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України та переведення його на інноваційний шлях розвитку задекларовано і в численних нормативно-правових документах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох дослідженнях вітчизняних науковців, зокрема Б.М. Данилишина, Я.Б. Олійника, П.Т. Саблука, П.В. Тархова, Б.А. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка, Ф. Ярошенко знайшли відображення деякі теоретичні та практичні дослідження щодо формування та функціонування ринку сільськогосподарської продукції, але недостатньо приділено уваги питанням сучасного стану та розвитку ринку сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів в Україні та світі.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає в проведенні моніторингу ринку сільськогосподарської продукції та визначення пріоритетних напрямків політики розвитку аграрного ринку. Для вирішення поставлених задач використовуються такі *основні методи*: абстрактно-логічний, порівняння, графічний, аналізу і синтезу.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці України, тут виробляється 11-15 % валової продукції, 12-16 % доданої вартості, однак на галузі сектору припадає лише 3,7-5,0 % усіх інвестицій в економіку країни. Сільське господарство України разом

з іншими складниками АПК забезпечує близько 30 % валового внутрішнього продукту, зайнятість майже третини працюючого населення, виробництво 95 % товарів масового вжитку, утримання сільської поселенської мережі з 15 млн жителів[8].

Існують негативні тенденції розвитку ринку сільськогосподарської продукції, зокрема, це зменшення валової продукції сільського господарства за останні роки, зростання сукупного індексу витрат на виробництво продукції сільського господарства; істотне зниження обсягів реалізації окремих видів продукції рослинництва, зокрема обсяг реалізації цукрових буряків у 2011 році становив 11873,4 тис. тонн, а у 2006 р. знизився на 27,7 % і становив 16 430,6 тис. тонн, а порівняно з 1990 роком майже в 2,6 рази (така ж тенденція спостерігається по іншим видам продукції); зменшення кількості зернозбиральної техніки за останні 20 років у 1,2 рази; низька якість та безпека продовольчих товарів через виготовлення 60 % сільськогосподарської продукції приватними господарствами, що не володіють відповідною технікою і технологіями через брак фінансових ресурсів; низька мобільність та „старіння” сільського населення (переважна частка працюючих жителів сільської місцевості зайняті у виробничій сфері сільського господарства, вони важко пристосовуються до сучасних потреб ринку, при цьому значна частка людей працездатного віку перебувають у статусі нелегальних мігрантів у країнах ЄС).

Однак на ринку сільськогосподарської продукції спостерігаються і позитивні тенденції, зокрема: зростання загального обсягу продукції сільського господарства в 2011 році порівняно з 2006 роком на 26,9 %, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 53,6 %, в господарствах населення – на 7 %; збільшення середньої заробітної плати найманих працівників у сільському господарстві; збільшення виробництва м'яса у 2011 році порівняно з 2006 роком на 24,4 %, виробництва яєць – на 31,3 % відповідно; зростання валового збору деяких сільськогосподарських культур у 2011 році проти 2006 року: по соняшнику на 62,9 %, овочів на 22 %, зернових на 65,6 %[9] (Табл.1).

Таблиця 1

Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції по Україні, тис. т

Види продукції	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	Відхилення (%)
Зернові	32258	29295	53290	46028	39271	56747	165,5
Цукрові буряки	13947	13938	25885	20886	16851	22324	160,1
Соняшник	5324	4174	6526	6364	6772	8671	162,9
Картопля	19467	19102	19545	19666	18705	24248	124,6
Овочі	8058	6835	7965	8341	8122	9833	122,0
Плоди і ягоди	1114	1470	1504	1618	1747	1896	170,2
М'ясо (в забійній вазі)	1723	1912	1906	1917	2059	2144	124,4
Молоко	13287	12262	11761	11610	11249	11086	83,4
Яйця, млн.шт	14235	14063	14957	15908	17052	18690	131,3

• власні розрахунки автора

За результатами проведеного кореляційно-регресійного аналізу було встановлено, що найбільший вплив на валовий внутрішній продукт України в галузі сільськогосподарства мають показники ефективності виробництва, тобто, валовий збір зернових, цукрового буряку, соняшнику, а також поголів'я корів та птиці, реалізація цукрових буряків, насіння соняшнику та зернових.

Для визначення областей України, що мають стратегічне значення щодо виробництва та ре-

лізації сільськогосподарської продукції було використано кластерний аналіз, за допомогою якого області було сформовано в три кластери.

До областей з найкращими показниками було віднесено: Київська, Чернігівська, Дніпропетровська, Львівська, Полтавська та Одеська області; найгіршими показниками - Черкаська, Харківська, Вінницька, Донецька області та АР Крим; із середніми показниками - всі інші області) (Табл.2).

Таблиця 2

Кластеризація областей України по виробництву конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції

Назва області	Валовий збір зерна, тис. т	Валовий збір соняшнику, тис. т	Поголів'я корів, тис. гол	Поголів'я свиней, тис. гол	Птиця, тис. гол.	Виробництво м'яса, тис. т	Індекс споживчих цін	Кластер
Київська	2785	167	79	509	22207	211	106,4	1-й кластер
Чернігівська	2481	138	136	207	3691	39	108,9	
Дніпропетровська	3456	1035	80	546	18434	226	109,3	
Львівська	962	2	156	287	8475	116	108,0	
Полтавська	5055	543	136	312	4740	50	107,6	
Одеська	3194	431	108	397	4833	47	109,1	
Чернівецька	593	12	69	166	3399	40	106,1	2-й кластер
Закарпатська	322	4	101	275	3282	52	106,3	
Херсонська	2481	418	78	200	4379	42	109,2	
Миколаївська	2628	632	92	156	4065	31	108,7	
Кіровоградська	3465	918	65	275	4649	45	107,4	
Хмельницька	2180	65	151	301	6594	50	107,9	
Луганська	1269	918	60	114	5955	47	109,7	
Запорізька	2193	1004	61	343	5672	63	108,2	
Сумська	2522	238	95	156	3892	41	106,8	
Тернопільська	1883	22	112	345	4348	38	108,0	
Івано-Франківська	237	13	119	263	5994	72	106,5	
Житомирська	1507	61	137	187	5661	49	107,9	
Рівненська	790	5	116	340	5736	55	107,6	
Волинська	748	1	123	295	5624	92	107,2	
Черкаська	3762	348	93	444	23960	329	106,7	3-й кластер
Харківська	3473	913	99	212	8997	79	107,3	
Вінницька	4244	289	174	373	9859	65	106,0	
Донецька	2286	777	71	501	14516	117	107,7	
АР Крим	1931	56	71	169	11798	148	109,4	

• власні розрахунки автора

*Примітка: у регресійному аналізі були використані дані, що не увійшли до таблиці: валовий збір цукрового буряку, валовий збір соняшнику, реалізація цукрових буряків, реалізація насіння соняшнику.

Такий розподіл областей може враховуватися під час розробки відповідних програм розвитку АПК. Йдеться про необхідність міжрегіонального поділу праці та ефективної внутрішньодержавної інтеграції з огляду на спеціалізацію областей та протидію політичній дезінтеграції.

На розвиток ринку сільськогосподарської продукції негативно впливає багато чинників, зокрема, мораторій на продаж землі, який знижує інвестиційну привабливість країни з боку аграрного ринку і обмежує кредитування сільськогосподарських товаровиробників[2].

При формуванні ринку конкурентоспроможного зерна найбільшої ваги надається трьом основним процесам господарської діяльності зерновиробників як основних суб'єктів, що забезпе-

чують утворення матеріального потоку: постачанню матеріально-технічних засобів, виробництву та розподілу продукції. Такий поділ здійснюється на основі групування технологічних та логістичних операцій за типовими ознаками[3].

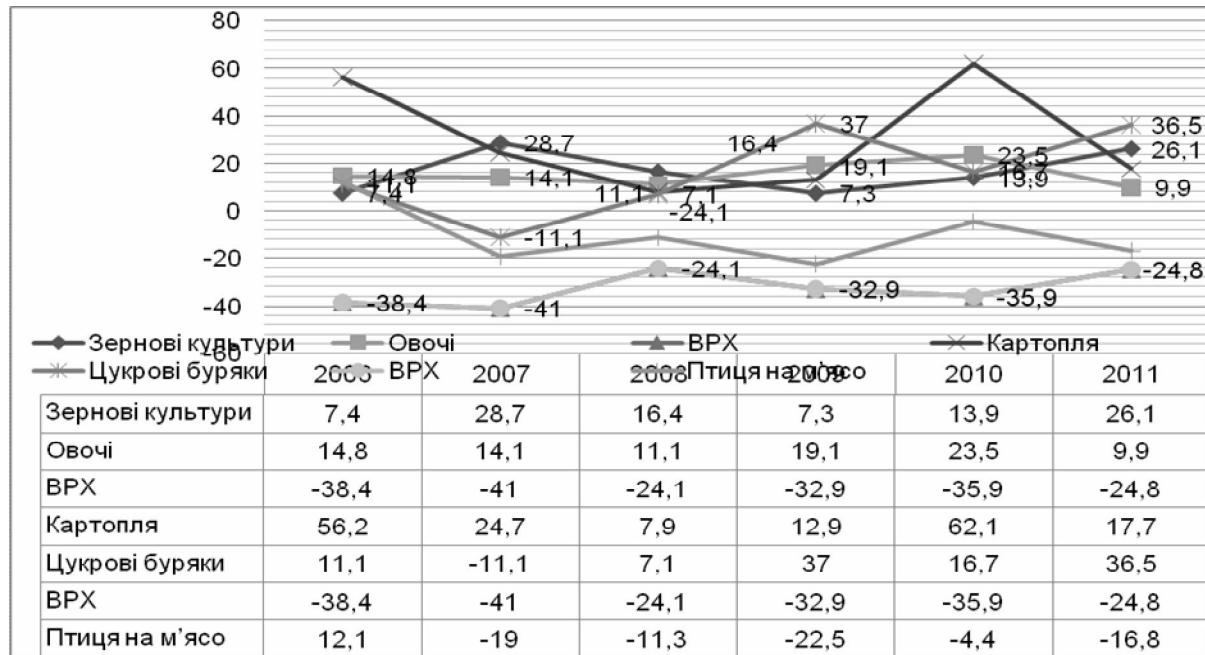
Тому наступним фактором негативного впливу виступає – недостатня матеріально-технологічна забезпеченість сільськогосподарських підприємств, низький рівень забезпеченості основними засобами та недостатнє їх оновлення порівняно з іншими країнами світу призводить до значного скорочення або різкого коливання норми прибутку або рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції. (рис. 1)

Основною метою кожного виробничого підприємства, наряду зі збільшенням виробництва

продукції, є отримання максимально можливого розміру прибутку та досягнення запланованого рівня рентабельності. Вони є основними показниками ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства та досягнення ним конкурентних переваг. Проте, показники рентабельності повніше, ніж прибуток, характеризують результати господарської діяльності підприємства, тому що їхня величина відображає співвідношення ефекту з вкладеним капіталом або споживчими ресурсами.

Встановлено, що виробництво зерна має

значний вплив на фінансово-економічні показники діяльності господарств, що зумовлюється часткою посівних площ під зерновими культурами (майже в усіх регіонах вона є більшою за 50 %). З огляду на це, спостерігається негативна динаміка рентабельності виробництва зерна в Україні. За період з 2000 по 2009 рр. аналізований показник знизився із 64,8 % до 7,3 % (коефіцієнт кореляції між показниками рентабельності сільського господарства та виробництва зерна становить 0,887).

• власні розрахунки автора

Рис. 1. Динаміка рівня рентабельності основних видів продукції сільського господарства в Україні, %

Серед показників рентабельності, який найбільш повно характеризує ефективність господарської діяльності підприємства, як на наш погляд, є рентабельність продукції, яка показує скільки прибутку має підприємство з кожної гривні, витраченої на виробництво і реалізацію продукції, як основне джерело надходження прибутку. Її розраховують як в цілому по підприємству, так і по окремим його підрозділам та за видами продукції.

Слід відмітити, що в цілому по Україні рівень рентабельності у більшості підприємств на протязі останніх п'яти років коливається за роками. Дослідженнями було встановлено, що найбільш рентабельним серед продукції рослинництва в 2011 році було виробництво цукрових буряків та зернових, де рівень рентабельності склав 36,5% та 26,1% відповідно. Однак, рентабельність в 2011 році порівняно з 2007 роком по зерновим культурам скоротився на 2,6 п.в., тоді як по цукровому буряку в 2007 році сільськогосподарські підприємства отримали рівень збитковості 11,1 %. Щодо овочів, то спостерігається різке скорочення рівня рентабельності з 14,1 % в 2007 році

до 9,9% в 2011 році. Це пояснюється в першу чергу впливом природно-кліматичних умов та зростання витрат на виробництво та реалізацію[9].

Щодо продукції тваринництва, як уже зазначалося, то сільськогосподарські підприємства в 2011 році отримали рівень збитковості по всім видам продукції, крім яєць.

Рівень рентабельності яєць в 2011 році склав 38,8 %, а порівняно з 2007 роком зріс 29,7 п.в. відповідно рівень збитковості по худобі на м'ясо в 2011 році склав 24,8%, тоді як в 2007 році цей показник був на рівні 41,0 %, тобто спостерігається скорочення рівня збитковості і цій галузі, але це не дає позитивного результату на загальну прибутковість та конкурентоспроможність продукції на ринку.

Як позитивний момент можна відмітити скорочення рівня збитковості в 2011 році порівняно з 2007 роком по виробництву птиці на 2,2 п. в. Головними факторами, що вплинули збитковість виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, є висока собівартість виробництва та несприятлива цінова кон'юнктура, недоста-

тня забезпеченість підприємства прогресивними технологіями. Тому для збільшення прибутковості виробництва потрібно або мати можливість отримувати більшу ціну за реалізовану продукцію, або ж намагатися знизити її собівартість.

Загальновідомо, що ціноутворення в ринковій економіці відбувається під впливом попиту і пропозиції, і можливості кожного окремого суб'єкта господарювання впливати на рівень цін є досить обмеженими. За цих обставин єдиним способом підвищення прибутковості виробництва є скорочення собівартості.

Наступним фактором, який впливає на недостатню нерозвиненість ринку сільськогосподарської продукції є недостатньо високий рівень урожайності порівняно з передовими країнами світу та виробництво окремих видів продукції на 1 особу. Динаміка урожайності зернових характеризується нестабільністю, внаслідок чого високі врожаї чергуються із критично низькими. Коливання даного показника за період 2006-2011 рр. по окремих культурах становить майже 200 %. Такі тенденції призводять до нестабільності показни-

ків валового збору зерна, що, відповідно, впливає на баланс попиту і пропозиції, зовнішньоторговельні показники, а також міжнародний імідж України як одного із лідерів світового ринку зерна.

Окрім цього спостерігаються значні коливання в територіальній структурі зерновиробництва та інших видів сільськогосподарської продукції. (Табл.3).

Порівнюючи ці показники з показниками інших країн світу було встановлено, що Україна має досить високий показник виробництва зернових та зернобобових культур на одну особу у 2011 році, який становить – 1242 кг, який перевищує аналогічний показник Австрії (633 кг), Білорусі (712 кг), Великобританії (385 кг), Іспанії (616 кг), Італії (409 кг), Китаю (317 кг), Німеччини (626 кг), Польщі (776 кг), РФ (549 кг). При цьому Україна характеризується надзвичайно низьким показником урожайності зернових – 37 ц/га, тоді як, наприклад в Нідерландах цей показник становить 83 ц/га, у Франції та Великобританії – 69 ц/га, Німеччині – 67 ц/га.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика країн по урожайності та виробництву окремих видів сільськогосподарської продукції на 1 особу

Країна	Урожайність, ц/га			Виробництво на одну особу		
	Зернові	Цукрові буряки (фабричні)	Картопля	М'ясо всіх видів, кг	Молоко всіх видів, кг	Надій молока від однієї корови, тис. кг
Україна	37,0	363,0	168,0	47,0	243,0	3,6
Австрія	54,5	691,1	352,2	122	389	5,8
Великобританія	69,0	572,3	424,5	55	244	7,0
Данія	61,0	385,8	400,1	401	850	8,1
Італія	52,9	385,8	248,8	71	193	5,4
Китай	50,1	339,0	165,9	56	20	2,8
Нідерланди	83,0	613,7	424,6	145	672	7,1
Німеччина	67,0	601,9	419,8	82	341	6,4
США	63,5	500,4	444,9	131	261	8,8
Угорщина	54,8	504,3	244,6	107	198	6,6
Франція	69,1	773,2	420,6	104	417	6,5
Швейцарія	60,5	842,4	417,4	60	550	5,4
Білорусь	27,4	318,0	177,0	64	523	3,7
Греція	39,8	638,4	184,4	44	179	3,2
Іспанія	23,3	654,0	300,8	134	176	6,0
Польща	31,4	390,3	185,2	85	307	4,5
РФ	18,6	274,6	119,3	35	224	3,1
Світ у середньому	31,5	445,8	175,5	41	98	2,3

Причому більшість цих країн має гірші природно-кліматичні умови ніж Україна. Найнижчий рівень урожайності і зернових мають: Російська Федерація – 18,6 ц/га, що на 18,4 ц/га менше ніж в Україні та Білорусь (27,4 ц/га), що на 9,6 ц/га менше ніж в Україні. Так Україна має один із найнижчих показників виробництва м'яса на одну особу, що в 2011 році становив 47 кг, найнижчий показник лише у Греції (44 кг), та Російській Федерації (35 кг). Найвищий показник виробництва м'яса на одну особу в Данії – 401 кг. Хоча проаналізувавши цей показник було встановлено, що Україна має показник, прирівняний до світового, бо в середньому по світу виробництво

м'яса на одну особу становить 41 кг. Аналогічна ситуація спостерігається і за іншими видами сільськогосподарської продукції. Варто зазначити, що площа ріллі в Україні становить 37,8 млн га (2,3 % загальносвітової площі), а частка чорноземних ґрунтів нашої країни у світовому масштабі становить 6,7 % (тобто 30,98 млн га). Отже, можна стверджувати про неефективне використання Україною свого потенціалу в цій сфері[9].

Істотний вплив на ринок сільськогосподарської продукції має цінова кон'юнктура, зокрема монополізація, тінізація та лобювання інтересів окремих учасників ринку сільськогосподарської продукції. Наприклад, підвищення цін на хлібобу-

лочні вироби в окремі періоди часу, без достатніх для цього передумов, також вказує на монополізацію цієї сфери. Аналіз цінової кон'юнктури зернового ринку показав, що цінові коливання, які були досить великими за період дослідження і перевищували 50 %, в останні роки значно зменшилися (до 20,52 % в 2010/11 маркетинговому році), що дозволило краще прогнозувати ринкову ситуацію усім суб'єктам зернового ринку. Використовуючи цінову ситуацію на внутрішньому та світовому зернових ринках, а також сформовану логістичну інфраструктуру, Україна здійснює активну експортну політику. Встановлено, що ринок зерна має олігопсонічну будову, за якої заготівельні і переробні підприємства володіють можливістю здійснювати в своїх інтересах цінову політику та домагатися вигідних для себе інших умов закупівлі сільськогосподарської продукції. Така ситуація призводить до спотворення ціни ринкової рівноваги в бік її зниження. У процесі дослідження конкурентної позиції українського зерна на світовому ринку визначено, що за усередненими показниками за останні 10 років Україна займає одинадцяте місце з виробництва пшениці та сьоме місце з виробництва ячменю в світі. Роль України на світовому ринку зерна постійно

зростає. У роки інтенсивного експорту, завдяки своїй дешевизні, вітчизняне зерно сприяє зниженню загальносвітових цін[6].

Спекулятивний характер діяльності окремих суб'єктів ринку – відсутність закупівельних центрів сільськогосподарської продукції, виготовленої у межах приватних підсобних господарств, та зазначена вище монополізація збутової мережі призводить до надмірного заниження закупівельних цін у населення з одночасним їх збільшенням у 2-4 рази під час реалізації кінцевому споживачеві.

Недосконалість нормативно-розпорядчої та інституційної бази щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції – поточні програми компенсаційної підтримки та пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств є важкодоступними та малоефективними, оскільки їх реалізація часто супроводжується корупційними виявами, зволіканням, а тому не сприяє підвищенню ефективності діяльності суб'єктів господарювання. У результаті маємо загрозливу, наприклад, для галузі тваринництва, тенденцію до зниження показника поголів'я великої рогатої худоби (Рис. 2).

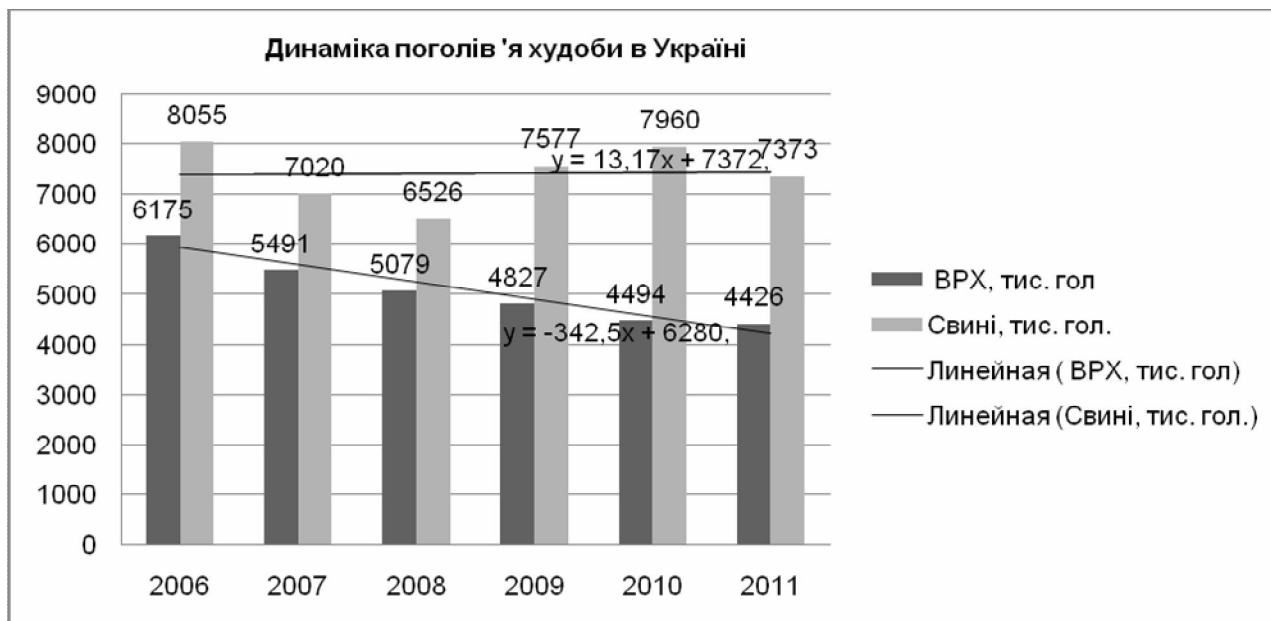

Рис. 2. Динаміка поголів'я худоби в Україні в період 2006-2011р.р.

Ще одним із факторів впливу на ринок сільськогосподарської продукції має тінізація ринку. Сучасний стан реалізації зерна сільськогосподарськими підприємствами характеризується надзвичайно низькою активністю бірж. На внутрішньому ринку України через біржі реалізується 5,7 % від усієї пропозиції зерна, причому більше половини із цього обсягу купується та продається державними агентами. Найчастіше розподіл зерна сільськогосподарськими підприємствами відбувається в найбільшій мірі через "інші канали". В структурі реалізації зерна спостерігається змен-

шення частки нетоварних відносин (бартерних операцій, видачі зерна в рахунок заробітної плати та орендної плати за користування земельними та майновими паями. Обсяги біржової торгівлі на зерновому ринку залишаються дуже низькими, що ускладнює його розвиток і не дає можливості в повній мірі використовувати механізм ф'ючерсної торгівлі.

Як видно з таблиці 4, у структурі збуту сільськогосподарської продукції у 2011 р. частка реалізації переробним підприємствам становила близько 37 %, на ринках – 6 %, населенню – 1 %

та за іншими каналами – 56 %. Тобто з певним застереженням можна стверджувати, що показник „за іншими напрямками” відображає динаміку тіншового сектору і характеризується збільшенням. Так реалізація зерна за іншими каналами збуту в 2011 році порівняно з 2006 роком зросла на 9,2 п.в. і в 2011 році склала 91%. Аналогічна ситуація спостерігається по картоплі, худобі і птиці та яйцям. Так питома вага реалізації картоплі переробним підприємствам зросла на 19,7 п.в., худоби і птиці – на 15,9 п.в, яйцям – на 3,4 п.в. Фактично тінізація ринку через інтенсифікацію контрабандних потоків, тобто збільшення рівня відкритості зовнішньоекономічної діяльності, спотворює структуру економіки та утруднює подальшу інтеграцію України у світове господарство. Істотною проблемою у цьому контексті є надмірне адміністративне регулювання зовнішньої торгівлі. Так, запровадження заборони на ввезення

м'ясопродуктів з Польщі у минулі роки призвело до істотного зростання рівня контрабанди, а відтак, відсутності фітосанітарного контролю та ввезення в Україну продукції низької якості. У той же час запровадження у 2006 р. квот на експорт фуражного зерна та вірогідність їх поновлення у 2007 р. призводить, з одного боку, до корупційних дій для одержання квоти та збитків підприємств через залежування зерна на елеваторах, що не відповідають міжнародним стандартам (експерти Світового банку оцінили збитки у межах 300 млн дол. США), з іншого – до зниження якості зерна, на яке відсутній попит на внутрішньому ринку, та збільшення обсягів контрабандного вивезення зерна за кордон. Загалом самозабезпеченість основними видами продовольства є високою і обмеження імпорту м'ясопродуктів та експорту зерна видається недоцільним.

Таблиця 4

**Структура реалізації продукції сільського господарства
сільськогосподарських підприємств**

Види продукції	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	Відхилення (+/-), п.в.
Переробним підприємствам							
Зернові культури	4,6	5,1	4,4	3,9	3,4	3,6	+1,0
Цукрові буряки	91,0	92,4	93,4	91,4	93,3	92,9	+1,9
Картопля	11,0	12,5	10,9	6,9	7,4	7,8	-3,2
Худоба та птиця	35,2	34,6	30,5	25,6	25,5	24,2	-11,0
Молоко та молочні продукти	88,3	90,4	92,7	92,6	92,7	94,6	+6,3
Яйця	0,3	0,2	0,1	0,1	0,2	1,6	+1,3
На ринку							
Зернові культури	9,9	8,7	7,9	6,6	7,1	4,9	+5,0
Цукрові буряки	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	-0,1
Картопля	18,4	12,9	15,3	12,3	12,6	4,1	-14,3
Худоба та птиця	9,1	7,8	70,9	7,9	7,5	6,9	-2,2
Молоко та молочні продукти	3,0	2,1	1,5	1,9	1,9	1,8	-1,2
Яйця	27,0	24,5	23,9	21,5	20,0	17,1	-9,9
Населенню							
Зернові культури	3,7	2,7	1,5	1,0	0,9	0,5	-2,2
Цукрові буряки	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1
Картопля	2,7	2,0	1,9	1,1	1,3	0,5	-2,2
Худоба та птиця	3,0	2,2	1,6	1,3	1,0	0,7	-2,3
Молоко та молочні продукти	1,2	0,7	0,5	0,4	0,4	0,2	-1,0
Яйця	1,2	0,7	0,7	0,8	0,6	0,5	-0,7
За іншими напрямками							
Зернові культури	81,8	83,5	86,2	88,5	88,6	91,0	+9,2
Цукрові буряки	8,8	7,6	6,6	8,5	6,7	7,1	-1,7
Картопля	67,9	72,6	71,9	79,7	78,7	87,6	+19,7
Худоба та птиця	52,7	55,4	60,0	65,2	66,0	68,2	+15,9
Молоко та молочні продукти	7,5	6,8	5,3	5,1	5,0	3,4	-4,1
Яйця	47,8	39,0	29,0	35,3	42,9	51,2	+3,4

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, до пріоритетних напрямів політики розвитку ринків сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів в Україні доцільно включити:

- 1) відміну мораторію на продаж землі з одночасним забезпеченням її продажу на „прозорих” земельних аукціонах для недопущення концентрації земельних ресурсів в обмеженого кола суб'єктів господарювання;
- 2) скасування практики субсидювання сіль-

ськогосподарських підприємств з одночасною розробкою державної програми залучення інвестиційно-технологічних ресурсів у цю сферу для підвищення рівня конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках;

- 3) з метою демонополізації ринку посилення контролю з боку Антимонопольного комітету України та адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання за порушення антимонопольного законодавства;

4) забезпечення створення оптових ринків сільськогосподарської продукції (ОРСП), що існують у розвинених країнах світу і покликані враховувати інтереси та забезпечувати численні потреби сільськогосподарських товаровиробників, оптових посередників та споживачів агропродовольства, в усіх регіонах України; ОРСП, як свідчить практика розвинених країн, є одним з прогресивних елементів інфраструктури ринку, який забезпечує надійність, прозорість, демонополізацію, стабільність і відповідність засадам вільної конкуренції;

5) розроблення державної програми популяризації виробничої кооперації між дрібнотоварними виробниками сільськогосподарської продукції, висвітлюючи ключові переваги такої співпраці та позитивний досвід розвинених країн;

6) забезпечення мобільності сільського населення через освітню сферу (створення філій освітніх закладів усіх рівнів у районних центрах);

7) заборона адміністративного втручання в регулювання зовнішньої торгівлі сільськогоспо-

дарською продукцією, натомість збільшення державних стратегічних запасів окремих продовольчих товарів для реалізації державних інтервенцій, а відтак, послаблення цінових коливань та унеможливлення спекуляцій на внутрішньому ринку.

Отже, перспективним напрямом підвищення ефективності агропромислового підкомплексу є створення кластерів на ринках сільськогосподарської продукції, які дозволять об'єднати інтереси сільськогосподарських підприємств – виробників, переробних підприємств та споживачів сільськогосподарської продукції. Підвищенню ефективності функціонування окремих ланок АПК країни та областей, покращенню організаційно-економічних відносин на ринку сприятиме розробка та реалізація єдиної регіональної політики. Комплекс передбачених заходів має включати створення та введення в дію нових агропромислових об'єднань, переробних підприємств, реконструкцію вже існуючих виробництв, а також розвиток інфраструктури.

Список використаної літератури:

1. Бойко В.І. Зерно і ринок: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 312с.
2. Бойко В.І., Касьянова Н.Л. Обґрунтування регіонального розміщення виробництва зерна// Економіка АПК. – 2002. - № 5. – с. 9-13.
3. Білан О.В. Концепція інвестиційного розвитку економіки аграрного регіону / О.В. Білан // Збірник праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси: ЧДТУ, 2011. – Вип. 27. – Ч. III. – С. 226–229.
4. Волошин Р.В. Методологія дослідження зернового ринку // Наукові записки ТНПУ. Серія: Економіка. – Тернопіль, 2006. – № 20. – С. 203-208.
5. Глушаченко А.І., Мікуліна М.О. Ефективність виробництва в аграрному секторі: проблеми і тенденції // Вісник СНАУ. – 2001. - №1. – С. 140-144.
6. Дієсперов В. С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві : монографія / В.С. Дієсперов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 340 с.
7. Литвинова О.М. Розвиток інфраструктури аграрного ринку регіону як фактор підвищення конкурентоспроможності виробництва зерна // Вісник ХНАУ. – 2004. – №10 – С. 382-386.
8. Саблук П.Т. Становлення аграрної політики в Україні / Саблук П.Т.// Економіка АПК. –2006. –№ 1. –С.3– 8.
9. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державний комітет статистики України.- 2012.
10. Стратегічні напрямки розвитку агропромислового комплексу України [За редакцією П.Т Саблука, В.Я. Месель-Веселяка]. – ІАЕ, 2002. – 61с

В статъерассмотрены основные тенденции развития рынков сельскохозяйственной продукции, сделан мониторинг анализа развития рынков сельскохозяйственной продукции и сравнительный анализ аграрного рынка в разрезе областей и стран мира. Указана дальнейшая перспектива развития рынков сельскохозяйственной продукции.

The paper examines the main trends in the market of agricultural products, made monitoring analysis of agricultural markets and comparative analysis of agricultural market by regions and countries. Specified further ways of development of agricultural markets.

Дата надходження до редакції: 07.05.2013

Рецензент: к.е.н., доцент Жмайлов В.М.